

SOCIAL DANGER OF LATENT CRIMES

Odilov Asadbek

student of the Special branch of TSUL

Scientific adviser: Yusupdzhanova Gulnoza Ilxomovna

Lecturer of the Department "Prevention of Offenses and Ensuring Public Safety" of the Specialized Branch of TSUL

E-mail: gyusupdjanova@mail.ru

Annotation: *The article examines the formation of the concept of latent crimes, studies the types and classification of latent crimes. The views and opinions of various scientists on the classification of latent crimes into categories and types are discussed. The statistics of latent crime are analyzed.*

Key words: *latent crimes, latent, causes of occurrence, types of latent crimes, classification of latent crimes*

ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ ЛАТЕНТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Одилов Асадбек Аваз Угли

студент 3-курса Специализированного филиала ТГЮУ

Научный руководитель: Юсупджанова Гульноза Ильхомовна, преподаватель кафедры «Профилактика правонарушений и обеспечения общественной безопасности» Специализированного филиала ТГЮУ

E-mail: gyusupdjanova@mail.ru

Аннотация: *В статье исследуется формирование понятия латентных преступлений, изучены виды и классификация латентных преступлений. Обсуждаются взгляды и мнения различных ученых о классификации латентных преступлений на категории и виды. Проанализирована статистика латентной преступности.*

Ключевые слова: *латент, латентные преступления, причины возникновения, виды латентных преступлений, классификация латентных преступлений.*

LATENT – YASHIRIN JINOYATCHILIKNING JAMIYATGA HAVFI

Odilov Asadbek o'g'li,

TDYU Ixtisoslashtirilgan filiali 3-kurs talabasi.

Ilmiy rahbar: Yusupdjanova Gulnoza Ilxomovna,

TDYU Ixtisoslashtirilgan filiali “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jamoat havfsizligini ta'minlash” kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: gyusupdjanova@mail.ru

Annotatsiya: “Latent” tushunchasi yuridik fanga jinoyatchilikni barcha ko'rinishlarini sinchkovlik bilan o'rganish davrida kirib kelgan bo'lib, bu tushuncha jinoyatning haqiqatda sodir bo'lgan, ammo turli sabablarga ko'ra yashirin bo'lib qolgan qismini belgilashda qo'llanilgan. Yuridik adabiyotlarda latent jinoyatlarning turli xil talqinlari mavjud bo'lsada, aksariyat hollarda latent jinoyatlarning umumiy tushunchasiga uning asosiy, zaruriy belgisi sifatida noma'lum (yashirin) jihati mavjudligi olinadi. Maqolada latent jinoyatlar tushunchasining shakllanishi, latent jinoyatlarning turlari va tasniflanri o'rganilgan.

Kalit so'zlar: latent, latent jinoyatchilik, yashirin jinoyatlarni tasniflash, latent jinoyatchilik sabablari va oqibatlar, latent jinoyatchilikni oldini olish.

So'nggi yillarda mamlakatimizda huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning samarali mehnati va aholi huquqiy madaniyatining oshishi tufayli umumiy jinoyatchilikning kamayishi kuzatilmoqda. Shu bilan bir qatorda, jamiyat uchun xavfli bo'lgan latent (yashirin) jinoyatlarning turi va tasnifiy xususiyatlarida bir oz bo'lsada o'zgarishlar yuz bermoqda. Lotin tilidan tarjima qilinganda «latent» (latens, latentis) yashirin, ko'rinmas, tashqi ko'rinishga ega emas degan ma'noni bildiradi. Ushbu atama ijtimoiy xayotni turli sohalarida yashirin, noma'lum va ko'rinmas hodisa va jarayonlarni ifodalashda keng qo'llaniladi.

O'zbekiston yuridik ensiklopediyasida latent jinoyatchilik, qonunga binoan, sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish yoki ko'rib chiqish huquqi berilgan organlardan yashirilgan, ushbu organlar aniqlamagan va jinoiy jazoga tortilishi kerak bo'lgan qilmishlar ro'yxatida aks etmagan, ya'ni qayd etilmagan jinoyatlar tushuniladi [1].

Yuridik adabiyotlarda latent jinoyatlarning turli xil talqinlari mavjud bo'lsada, aksariyat hollarda latent jinoyatlarning umumiy tushunchasiga uning asosiy, zaruriy belgisi sifatida noma'lum (yashirin) jihati mavjudligi

olinadi. Adabiyotlarda latent jinoyatlarni ifodalashda turli xil atamalar qo'llaniladi: «latent jinoyat», «latent jinoyatchilik», «yashirin jinoyat», «noma'lum jinoyat», «shubhali (qorong'i) sonlar», «shubhali atama» va boshqalar [2].

Kriminologiya fanida yashirin, ya'ni latent jinoyatlar deyilganda, jinoyatga dahldor ishlarni qonun asosida ko'rib chiqishga va tergov harakatlarini yuritishga vakolatli davlat organlariga xabar kelmagan yoki tegishli axborot-hisob yuritish ro'yxatidan o'tmagan jinoyatlarni tushunish e'tirof etiladi.

So'nggi yillarda ushbu salbiy hodisaning barqaror global o'sishi fonida jinoyatchilikning qayd etilgan qismi kamayishiga erishildi. Bu mamlakatimizda yashirin jinoyatchilik haqiqiy jinoyatlarning aksariyat qismini egallashiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, yashirin jinoyatchilik qanchalik ko'p bo'lsa, aholini huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan jinoyatlardan himoya qilish darajasi past bo'ladi va jinoyatchilikning o'zini-o'zi boshqarish darajasi shunchalik yuqori bo'ladi. Jinoyatchilikning ko'payishiga yordam beradigan eng yaxshi taraf bu jazosizlikdir. Jinoyatchilarga jinoyatchilikning salbiy o'zgarishiga ta'sir qiladigan jiddiy va og'ir jinoyatlar sodir etish imkonini beradi. Shu bilan birga, alohida jinoyat turlarining latentligi ularning umumiy sonining 90 foizidan (ekologik jinoyatchilik, kompyuter, korrupsion jinoyatchilik, maishiy zo'ravonlik, iqtisodiy, tashkiliy va boshqa turdagi) jinoyatchilikning haqiqiy tasvirini buzishi mumkin.

Yashirin jinoyatlarni o'rganish bo'yicha xorijiy va mahalliy tajribani, shuningdek, jahon tendentsiyalarini o'rganish orqali jinoyatchilikning yillik o'sishi bu jinoyatchilikning 5-7% latentligi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi va bu har yili qayd etilgan arizalar hamda sodir etilgan jinoyatlar to'g'risidagi xabarlar soniga qarab belgilanadi. Shu bilan birga, jinoyat belgilarini o'z ichiga olmaydigan yolg'on xabarlar soni huquqni muhofaza qilish organlariga xabar qilinmagan jinoyatlar soni bilan tartibga solinadi. Ushbu jihatlarni bir qator ilmiy va ijtimoiy usullardan foydalangan holda amalga oshirish mumkin. Ya'ni: qiyosiy, statistik, aholini so'rov qilish usuli, ekspert tekshiruvi, hujjatlarni o'rganish va yashirin jinoyatlarni tahlil qilish va baholash uchun tavsiya etilgan boshqa usullar orqali [3].

Ayrim jinoyatlarning latentligini tahlil qilish va baholash uchun uning eng latent turlari tanlangan: maishiy zo'ravonlik, iqtisodiy, uyushgan, korrupsion, ekologik, giyohvandlik va kompyuter, natijada jinoyatchilikning har bir turi uchun umumiy va o'ziga xos bo'lgan latentlik usullarini qo'llash imkoniyatlari ko'rsatildi.

Yashirin jinoyatlarni tasniflashning asosiy mezonlari quyidagilardan iborat: 1) yashirin jinoyatni shakllantirish mexanizmi; 2) ayrim jinoyatlarning latentligi darajasi; 3) ayrim jinoyatlarning latentlik sabablari; 4) jinoyatlarning ravshanligi darajasi; 5) muayyan shaxslar doirasiga (masalan, guvohlar, jabrlanganlar, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari) jinoyatlar to‘g‘risida xabardorlik;

Yashirin jinoyatchilik haqiqiy jinoyatchilikning ajralmas qismidir, shuning uchun u ommaviy, nohaqlik, tarixiy o‘zgaruvchanlik kabi ko‘plab asosiy xususiyatlarga ega, shu bilan birga, yashirin jinoyatchilik huquqni muhofaza qilish organlariga noma’lum bo‘lganligi yoki aniq natijalarga olib kelmasligi sababli ro‘yxatga olish va hisobga olish doirasidan tashqarida qolmoqda, biroq tegishli xatti-harakatlar qonun bilan asoslangan. Shu asosda, yashirin jinoyatni jinoyatchilikning tarixiy jihatdan o‘zgaruvchan xususiyati sifatida aniqlash mumkin [4].

Yashirin jinoyatchilik nisbatan mustaqillik, o‘z sifat va miqdoriy xususiyatlari va ro‘yxatdan o‘tgan jinoyatlardan jiddiy farq qiladi. Avvalo, ularning tendentsiyalari (yo‘nalishlari) qarama-qarshidir. Odatda, jinoyatchilikning qayd etilgan qismini qisqartirish uning yashirin qismining o‘sishi bilan birga keladi.

Jinoyatchilikning latentligining sabablari va oqibatlari, asosan, uni ko‘rib chiqish darajasiga bog‘liq. Shu bilan birga, barcha jinoyatlarning umumiy sabablari va oqibatlari, uning turlaridan biri va o‘ziga xosligi faqat muayyan jinoyat turlariga xos hisoblanadi. Birinchidan, aholining huquqiy ongi darajasi, huquqni muhofaza qilish faoliyatiga bo‘lgan munosabati, jinoyatlarning tabiati, ularning zo‘ravonligi va ijtimoiy xavf darajasi va jinoyatchilikning latentligining sabablari uchta toifaga bo‘linadi umumiy sabablar, yashirin jinoyatlarning sabablari va boshqa sabablar. Bundan tashqari, ushbu guruhlardagi sabablarning ichki qismini obyektiv va subyektning irodasidan mustaqil va subyektiv deb hisoblash kerak, buning sababi harakat yoki harakatsizlikda ifodalangan shaxsning irodasidir.

Jinoyatchilikning latentliginig eng xavfli oqibatlari quyidagilardan iborat:

1) jinoyatchilikning latentligi jinoyatni yetarli darajada kriminologik baholashga imkon bermaydi va shuning uchun unga qarshi kurashish uchun sa’y-harakatlarni tashkil qiladi va jamlaydi uning haqiqiy holatiga mos keladi;

2) yashirin jinoyatchilikning haqiqiy qiyofasini buzadi va shuning uchun uning alohida turlariga maqsadli va samarali qarshi kurashishga to‘sqinlik qiladi;

3) yashirin jinoyatchilikning mavjudligi o‘z-o‘zini yo‘q qilishga olib keladi, uning rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Uyushgan, takrorlanuvchi va professional kabi eng xavfli turlar;

4) jinoyatchilikning latentligi tufayli aholining huquqni muhofaza qilish organlariga nisbatan ishonchsizligi paydo bo‘ladi, huquqiy nigilizm rivojlanadi, huquqiy ong darajasi pasayadi, jabrlanuvchilarning o‘z kuchlari bilan jinoyatchi bilan kurashish istagi tobora ortib bormoqda;

5) huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining o‘zlarini “tanlash” huquqiga ega bo‘lgan jinoyatlarning turlarini va e’tiborsiz qoldirilishi kerak bo‘lgan huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining huquqiy ongi pasligida namoyon bo‘ladi.

Bundan tashqari, barcha yashirin jinoyatlarning va uning ayrim turlarining oqibatlarini farqlash kerak. Misol uchun, ekologik jinoyatchilik va korrupsion jinoyatlarning latentlik oqibatlari sifat jihatidan farq qiladi. Ekologik jinoyatchilikning latentligi fuqarolarning sog‘lig‘iga yetkazilgan zarar bilan bog‘liq bo‘lsa, korrupsion jinoyatlarning oqibatlari, birinchi navbatda, iqtisodiy zarar bilan bog‘liq. Bunday jinoyatlarni aniqlash uchun ularni birinchi navbatda, ushbu jinoyatning oqibatlari, sabablari hamda vositalari va oqibatlar o‘rtasidagi noto‘g‘ri munosabatlarni tashkil etish va ularning latentlik xususiyatlarini aniqlash uchun shuningdek, ularni minimallashtirish (kamaytirish) orqali yuqoridagi jinoyatlarning latentligini oldini olish usullarini qo‘llash bilan masalaga yechim topish mumkin.

Jinoyatchilikning latentligini kamaytirish jinoyatchilikning latentligiga yordam beradigan sabablar, sharoitlar va boshqa determinantlarni aniqlash va bartaraf etish uchun maqsadli faoliyat hisoblanadi.

Jinoyatchilikning latentlik kabi xavfli ijtimoiy hodisaga qarshi kurashish uchun ixtisoslashtirilgan kriminologik tadbirlar majmuasi (tizimi) o‘tkazilmasdan amalga oshirish qiyin kechadi. Biroq, jinoyatchilikning latentligiga qarshi kurashish butun jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlar doirasida amalga oshirilishi mumkin degan fikrga qo‘shilmaslik kerak. Shu bilan birga, jinoyatlarning umumiy soni kamaymasligi mumkin, ammo ularning aksariyati aniqlanadi va ro‘yxatga olinadi va qisqarishi faqat yashirin jinoyatlarning “qorong‘i” raqamlariga ta’sir qiladi. Ulardan kelib chiqqan holda, jinoyatchilikning latentligini minimallashtirish (kamaytirish) bo‘yicha faoliyat o‘z mazmuni, shakllari va usullari mavjudligini aniq belgilash kerak.

Jinoyatchilikning latentligini kamaytirish (oldini olish) choralari uchta asosiy yo‘nalishga bo‘linishi kerak: barcha jinoyatlarning latentligini kamaytirishga qaratilgan umumiy chora-tadbirlar; tabiiy latentlikni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar; sun’iy latentliklarga qarshi

kurashishga qaratilgan chora-tadbirlar [5]. Birinchi navbatda, ushbu turlarning har birining latentligini shakllantirish mexanizmining sifat jihatidan farqlanishi o'ziga xosligi bilan bog'liq bo'ladi. Shunga ko'ra, ularni kamaytirish va yo'q qilish uchun turli xil choralar qo'llanilishi kerak.

Xulosa qilib quyidagi takliflarimizni beramiz: huquqni muhofaza qiluvchi organlarda yangi bo'lim tashkil qilish ya'ni latent jinoyatlar bilan kurashuvchi alohida maxsus bo'lim; latent (yashirin) jinoyatchilikni kamaytirish uchun, ochilmay qolgan jinoyatlarning turlari, sodir etilish usuli, sodir etishning xususiyatlariga qarab ro'yxatga olish ishlarini avtomatlashtirish, sodir etilgan jinoyat va uning mazmunini to'liq ifodalovchi kartochkalar tuzib, ularni ro'yxatga olish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ўзбекистон юридик энциклопедияси / Р.А.Муҳитдинов ва бошқалар, Тошкент, Адолат, 2010йил .– 277б.
2. Исмоилов О.Ю. Латент жиноятчилик: тушунчаси ва таснифий хусусиятлари// Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. №2(2021), Б. 65-70.
3. Chris Crowther. An Introduction to Criminology and Criminal Justice. 2007. – S. 168.
4. Костенников М.В. К вопросу о противодействии коррупции в полиции // Административное и муниципальное право. 2013. N 1. С. 48 – 50.
5. Тройнин В.И. Состояние, динамика, механизм образования и меры снижения латентной преступности. Латентная преступность: познание, политика, стратегия. Сборник материалов международного семинара – М.: Изд-во ВНИИ МВД России, 1993. – 281 с.
6. Абдурасулова, К. Р., Салаев, Н. С., & Каракетова, Д. Ю. (2014). Иктисодиёт соҳасидаги жиноятларни декриминализация килиш муаммолари. Монография. Тошкент давлат юриднк университети Илмий-услугий кенгашининг 2014 йгт 25 сентябрдаги 1-сонли баённомасига асосан нашрга тавсия этилган. Т.: Noshir,-2014.-Б, 14.